

sering intrigeert. Zijn de confessionelen na 1963 meer dan daarvoor beducht geweest voor uitbreiding van de staatsmacht? De gedachte dat het CDA de jongeren niet aanspreekt en dat zijn aanhang vergrijsd (88), is inmiddels door de electorale feiten achterhaald. De essentie van D'66 — een niet eenvoudig te plaatsen fenomeen — weet Lucardie aardig te vatten. Opvallend is zijn verklaring voor de enorme afgang van Terlouw bij de verkiezingen van 1982. Kwam die klap inderdaad door de teleurstelling van de achterban over een slap milieubeleid, of was het zich al te gretig vastklampen aan het ministersambt door Terlouw, ook na het vertrek van de PvdA uit de regering, de oorzaak van des kiezers gram?

Zo zou nog even doorgegaan kunnen worden met detailkritiek, waardoor het echter zou lijken alsof de aan het begin uitgesproken lof niet gemeend was. Dus genoeg opmerkingen in de marge. Herhaald zij dat *Nederland, stromenland* de lezer uitstekend op weg helpt. Ook de illustraties zijn goed gekozen en de onderschriften geven aardige aanvullende informatie (zoals bijvoorbeeld de tekst bij de foto's op de pagina's 42-43, over de regionale spreiding bij het vernoemen van straten naar politieke voormannen).

D. F. J. Bosscher

J. H. A. Lokin, W. J. Zwolve, *Hoofdstukken uit de Europese Codificatiegeschiedenis* (Groningen: Wolters-Noordhoff/Forsten, 1986, xiv + 402 blz., f68,75, ISBN 90 6243 061 9).

Dit als leerboek gepresenteerde werk bevat een overzicht van de Europese uitwendige rechtshistorie aan de hand van de belangrijkste codificaties van de oudheid (Rome en Constantinopel), de middeleeuwen (van de Westgoten en de Longobarden via de Frankische en de Duitse rechtsculturen tot de bloei van de receptie van het Romeinse recht) en de nieuwe tijd met zijn humanistische tendenzen, uitmondend in de periodes van de Verlichting en de grote codificaties van de achttiende/negentiende eeuwen. De vernieuwingspogingen van onze eeuw worden natuurlijk niet vergeten. Ook wordt ruimte gegeven aan beschouwingen over het alternatief voor een gecodificeerd recht: primair uit gewoontes en rechterlijke uitspraken opgebouwde rechtssystemen zoals het Anglo-Amerikaanse, consistent in zijn historische ontwikkeling dan die van het continent van Europa, waar de codificatiegedachte zegevierde.

De schrijvers concentreren zich op het achttiende-eeuwse begrip codificatie, produkt van Verlichting en natievorming. Met name de Franse codificatie — met haar belangrijkste produkt: de *Code Civil* oftewel *Code Napoléon*, ingevoerd op 21 maart 1804 — heeft door latere historische ontwikkelingen de Belgische, Luxemburgse en ook de Nederlandse nationale wetboeken van 1838 en volgende jaren, gevormd dan wel rechtstreeks beïnvloed. Reeds daarom is dit werk aanbevelenswaardig voor een ieder die belang stelt in de nieuwe(re) geschiedenis der Nederlanden.

Het begrip codificatie wordt gedefinieerd als 'geschreven recht, waaraan de overheid een aan haar gezag ontleende, uitsluitende gelding toekent', met de toevoeging: 'Deze exclusiviteit maakt de rechtsoptekening tot een volledige' (2). En de volledigheid van het gecodificeerde recht wordt bewerkstelligd door 'het machtswoord van de overheid, dat aan dat recht exclusieve gelding verleent' (2). Interpretatie doet de rest, en de vergelijking van de jurist met de godgeleerde exegeet komt niet onverwachts: 'in beide gevallen moeten de vraagstukken van de moderne tijd opgelost worden aan de hand van een historisch en gedateerd

RECENSIES

geschrift' ... (9). Essentieel, in deze redenering, is de zogenaamde exclusiviteitsclausule 'waarmee de wetgever aangeeft dat uitsluitend de met gezag beklede wettekst als bron van recht mag dienen' (10). Dit leidmotief komt herhaaldelijk in het werk voor. In het voor Nederland, België en Luxemburg direct van belang zijnde hoofdstuk codificatie in Frankrijk wordt uitgelegd dat het vooral gaat om het afschaffingsartikel (7) in de wet op de invoering van de *Code Civil*: 'Vanaf de dag waarop deze wetten van kracht zijn, houden de Romeinse wetten, de ordonnanties, de algemene of plaatselijke costumen, de statuten, de reglementen op, algemene of bijzondere rechtskracht te hebben in zaken, die het voorwerp vormen van de genoemde wetten waaruit het huidige wetboek is samengesteld' (vertaling van schrijvers op 386; originele tekst op 174).

In deze summiere boekbespreking zij in dit verband slechts gewezen op de mogelijkheid van een heel andere interpretatie der betreffende Franse codificatiegeschiedenis (uit de periode van het Consulaat, de bladzijden 163-174): de afschaffing van het tot dan geldende recht betekende geenszins dat het de gebruiker van de *Code Civil* (met name de rechter) verboden was uit het oude recht te putten om tot oplossing te komen van die gevallen welke in die *Code* niet voorzien waren. Op dit fundamentele punt dat de theorie en de praktijk der moderne rechtsvinding raakt, kan men het principieel oneens zijn met de auteurs van dit interessante boek.

Voor de Nederlanden begint de codificatiegeschiedenis schijnbaar in 1531, wanneer de Habsburgse machtsconcentratie vanuit Brussel een poging tot een begin van rechtseenheid met zich meebrengt (239 vlg.). De enige geografische kaart in het boek, aan het slot van het hoofdstuk over codificatie in Nederland op bladzijde 294, betreft een uitwerking van genoemde poging: de optekening van lokaal recht in de provincie Groningen, behandeld op bladzijde 252. Van codificatie kan hier trouwens niet gesproken worden, volgens schrijvers, wegens het gebrek aan exclusiviteit van het betreffende opgetekende recht. In hun ogen begint de Nederlandse codificatiegeschiedenis in 1798 bij de Staatsregeling der Bataafse Republiek, krachtens welke een regeringscommissie het eerste ontwerp van een nationaal burgerlijk wetboek ging maken. De totstandkoming en invoering van het eerste Nederlandse BW, onder koning Lodewijk Napoleon, de vervanging ervan door de *Code Civil* tijdens de Inlijving (1811, terwijl België en Luxemburg al sinds 1795 onder de vigeur van die code leefden), de voortzetting der werking van de Franse codes in het verenigde koninkrijk van Willem I, de gevolgen van de Belgische afscheiding voor een nationale Nederlandse wetgeving, de spoedig na 1838 hier te lande gerezen discussie over al dan niet gewenste voorzieningen van het *Burgerlijk Wetboek*, de aanvang na de tweede wereldoorlog van een slepende totale herziening in de vorm van het Nieuw BW; de problematiek van het gecodificeerde recht wordt in een breed Europees kader gezet.

Hier ligt een rijk gedocumenteerd maar (als boven aangestipt) enigszins dogmatisch werk, boeiend geschreven door twee van grote belezenheid getuigende auteurs.

Ch. M. G. ten Raa

H. Q. Röling, *'De tragedie van het geslachtsleven'. Dr. J. Rutgers (1850-1924) en de Nieuw-Malthusiaansche Bond* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1987; Amsterdam: Van Genneep, 1987, 308 blz., f39,50, ISBN 90 6012 719 6).

Algemeen wordt aangenomen, dat het openlijk en open spreken over seksualiteit een be-